

PAPER DETAILS

TITLE: YENİ BİR KİMLİK HAREKETİ: ANADOLU ALEVİLİĞİ

AUTHORS: Yılmaz CEYLAN

PAGES: 210-226

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1716331>

YENİ BİR KİMLİK HAREKETİ: ANADOLU ALEVİLİĞİ**Yılmaz CEYLAN*****Öz**

Aleviliğin din eksenli inanç şekli olması, geleneksel yani inanç merkezli Aleviliğin kentleşme sürecine kadar devam etmesine kaynaklık etmiştir. Ancak, şehirleşmenin getirdiği toplumsallıktan uzaklaşma ve inancın gereği olan ritüeller için ortamın uygun olmaması, bütün dünyayı vuran sosyalizmin etkisiyle Alevilerin sol hareket tarafında yer alması gibi nedenler neticesinde, özellikle şehir Alevileri inançlarına sırtını dönmek durumunda kalmışlardır. Referansını inançtan almayan yeni Anadolu Aleviliği, Sünni bloğun karşısında kendini tanımlaması ve dini referansların kaynak olarak kullanılmaması nedeniyle inancından ve geleneğinden uzaklaşmıştır. Alevilik, 1990 sonrası çıkan olayların da etkisiyle kendi varlığını asimilasyon ve acı üzerine kurgulayan, siyasi noktada var olmaya çalışan kimlik merkezli yeni bir harekete dönüşmüştür. Çalışmada, teolojik temelli Aleviliğin köklerinden koparak kimliğin ve kültürün ön plana çıktığı bir alana nasıl kaydığına dair bazı çıkarımlar amaçlanmıştır. Çalışmada katılımsız gözlem ve doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Sonuç olarak, son dönem Aleviliğinin nedenleriyle birlikte “kimlik merkezli Aleviliğe” kaydığı ifade edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Alevilik, Anadolu Aleviliği, İnanç, Kimlik

A NEW IDENTITY ACTIVITY: ANATOLIAN ALEVISM**Abstract**

Religion-based belief that the shape of Alevism is the source of the urbanization process to continue until the Alevi faith-based traditional means. However, away from the sociality brought by urbanization and the environment for rituals that need faith to be appropriate, the whole world is hit take place socialism on the left movement side of the Alevis with the effect of causing a result like, especially in cities Alevis have had to turn his back on the faith. New Anatolian Alevism receiving references from the faith, Sunni across the block self-definition and beliefs due to be used as a source of religious references and away from traditional pieces, the effect of the events after 1990 also can consider the assimilation and the pain of their existence, centered identity, trying to be there in the political point has become a new movement. In the study, the breaking-based Alevi identity of theological roots and record of how an area where culture is aimed at the forefront some inferences. Participant observation and document analysis methods were used in the study. Consequently, the final period of the reasons Alevism "Alevi based on identity" it is stated that record.

Key Words: Alevism, Anatolian Alevisism, Faith, Identity

* Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Bölümü Doktora Öğrencisi,
yceylan66@hotmail.com

Giriş

Tarihsel kökenlerine bakıldığında eski Türk inançlarından, Uzak Doğu dinlerinden, eski İran dinlerinden ve hatta bir ölçüde Hristiyanlık ve Musevilikten etkilenecek bağımsız bir gelişim seyri izle(ye)meyen Alevilik, Selçuklulardan ve Osmanlılardan miras kalan bir Türkiye Cumhuriyeti gerçeğidir. Aleviliğin içinde bulunduğu coğrafyanın bir sonucu olarak, yoğunlukla Türk eski inanç, adet ve İslam'dan etkilendiğini söylemek mümkündür. Her ne kadar farklı yaklaşımlar olsa da Aleviliğin inanç, adet ve kültüründe şuan bile Türklüğün ve İslam'ın yoğun etkisinin görüldüğü söylenebilir.

Kimlik merkezli alevi hareketinin kullanmış olduğu din kaynaklı içerikler de, alevi varlığının ortaya konulması noktasında simge ve sembollere dönüşmüş durumdadır. Alevilerin yeni toplumsal düzen içerisinde kendilerini tanımlama gereksinimi yeni bir alevi hareketi olarak ortaya çıkmıştır. Bu hareket üzerine yapılan tartışmaların daha çok kültür ve kimlik üzerinde yoğunlaştığını söylemek mümkündür. Yeni hareket, genellikle vakıf, dernek, yardımlaşma kuruluşlarında kendini bulmaktadır.

Çalışma yapılmadan önce alanyazındaki önemli birçok çalışma incelenmiştir. Yanı sıra son dönem alevi vatandaşların talepleri dikkate alınarak Alevilik noktasında ortaya çıkan yeni yaklaşımlar adına bir çıkarımda bulunulmaya çalışılmıştır. Bu nedenle bu çalışmanın yönteminin doküman analizi ve katılımsız gözlem olduğu söylenebilir.

Bu çalışmada, yeni bir hareket olarak ortaya çıkan Anadolu Aleviliğinin ne'liği, referansları ve nereye doğru gittiği, sosyolojik bir zeminde ele alınmaya çalışılmıştır. Son zamanların önemli konularından biri olan Aleviliğin geleceğinin tartışıldığı şu günlerde, içinde bulunduğu durumun derinlemesine analiz edilmesinin bu alandaki boşluğun doldurulmasına katkı sağlayacağı umulmaktadır.

1. Kimlik Merkezli Anadolu Aleviliği

Çeşitli zamanlarda farklı isimlendirmelerle gündeme gelen Alevilik farklı isimlendirildiği her dönemde farklı bir mecrağa girmiş ve farklı Alevilikler ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, 20. yüzyılın ortalarından itibaren ortaya çıkan modern Alevilik teolojisi, kurumları ve kimliğini oluşturan unsurlar açısından hala nihai formuna ulaşabilmiş değildir. Tam manasıyla kimlik oluşumunu tamamlamış bir Alevilikten bahsetmek şuan için mümkün görünmemektedir. Bu anlamda Aleviliğin bir arayış içerisinde olduğunu söylemek yanlış olmasa gerektir. Senkretik özelliğe sahip olması nedeniyle Alevilikte birçok kültürden ve dinden etkileri görmek mümkün olduğu gibi hala tam bir forma ulaş(a)mamış olması nedeniyle de Aleviliğin farklı inanç ve kültürlerden etkilenmeye açık olduğunu belirtmek gerekir.¹

¹1925'te tekke ve zaviyelerin kapatılması sonucu Bektaşilerin batılı düşüncelere ve masonluğa açılmış olduğu ve kendi felsefesini yeniden yorumlamaya çalıştığı iddia edilmektedir. Bkz. Melikoff, (2011).

Bir kimlikten bahsedilecekse hangi tür kimliğin öne çıktığı ayrımının yapılması önem arz etmektedir. Anadolu Aleviliğinin teolojik bir çıkış noktası olsa da son dönem oluşan yeni kimlik merkezli Alevilikte siyasi ve kültürel taleplerin daha öncelikli olduğu söylenebilir. Buradan kimlik merkezli Anadolu Aleviliğinin ekseninin siyasi ve kültürel kimlik arayışı çerçevesince oluştuğu çıkarılabilir.

Massicard, alevi kimlik hareketi için “kimliği belirsiz bir kimlik hareketi” demektedir (Massicard, 2013: 18). Özellikle 1990 sonrası bir kimlik hareketi olarak ortaya çıkan Aleviliği ve Aleviciliği bir birinden ayırmanın önemine dikkat çeken yazar, sosyolojik Aleviliğin siyasal Alevilikten ayrılmasına fayda sağlayacağını ileri sürmektedir.

Alevilik, sosyolojik hadiseyi, aktarılan aidiyeti işaret ederken, Alevicilik, Alevilik adına seferber olmayı, Aleviliği bir dava konusuna yükseltip akılcılaştıran hareketi ifade eder (Massicard, 2013: 21). Bu konuda en önemli etken olarak alevi örgütlenmeler gösterilmektedir. Bu bağlamda son dönem ortaya çıkan kimlik merkezli Aleviliğin aynı zamanda Alevicilik olarak adlandırılmasında her hangi bir sakınca olmasa gerektir.

1990 yılların başında ortaya çıkan hareket, dini açıdan tanınma taleplerinde bulunmuş ama devletin kurumlarından cevap alamaması neticesinde, Alevilerin talepleri istemeden de olsa farklı mecralara kayma durumunda kalmıştır. Özellikle Diyanet İşleri Başkanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığının taleplere karşı duyarsız kalması, bunda önemli bir etkindir. Taleplerin farklılaşmasının örgütsel bazda ayrışmayı da beraberinde getirdiği söylenebilir. Taleplerin farklılaşması örgüt içerisinde kutuplaşma ve ayrışmaya neden olmuştur. Şuan devletin homojen olmamakla suçladığı Alevilerdeki ayrışmanın bir nedeninin de devlet olduğu söylenebilir.

Günümüzde homojen bir yapı oluşturmaya da Alevilik başlığı adı altında bazı grupların olması, bir Alevilik gerçeğinin, bir sosyolojik tespitin ifadesidir. Bu toplumsal realitenin tarihsel süreçte karşılaştığı aşamalar, şimdinin anlaşılması adına önem arz etmektedir. Alevilik, tarihsel olarak üç ayrı fiili dönem yaşamıştır. Bunlardan ilki, onun oluşum ve gelişim süreci olarak da tanımlanabilecek olan bölümüdür ki bu dönem genellikle Oluşum Dönemi (11. Yüzyıl- 15. yüzyıl) olarak adlandırılır. Bu süreç, Aleviliğin hem doğuşunu hem de tarihselleşmesini öne çıkaran bir dönemdir. İkincisi, Safevi (Kızılbaş) Dönemi (16. Yüzyıl-19. yüzyıl) dir. Bu dönemde oluşum sürecinde yaşanan gerilimler sona erip Aleviliğin dini cemaat hüviyetine bürünerek heteredoks ve senkretik özelliklere sahip bir kitlenin inanç ve ritüelleriyle kendini genel toplumdan tecrit etmeye çalıştığı süreçtir. Sonuncusu ise, Modern Alevilik Dönemi (20. Yüzyıl ortalarından itibaren devam eden süreç) dir ki Alevilerin modernlik karşısında ürettikleri yeni konumlarını yansıtmaktadır (Subaşı, 2010: 79; Yıldırım, 2012: 137).

Alevi-Bektaşî inancının Sünnî inançtan farklılaşmasında tarihsel üç kırılma noktası olduğu ve bu kırılma noktalarının bilinmesinin Alevi-Bektaşî bağlamında gündeme gelen sorunların da anlaşılmasına katkı sağlayacağı vurgulanmıştır.

Birincisi, 13. yüzyılda ortaya çıkan Babai İsyanının tarihsel boyutu olarak kabul edilir. İkincisi, Yavuz Sultan Selim ile Şah İsmail arasındaki siyasi çekişmeden kaynaklı Çaldıran savaşıdır. Üçüncüsü ise, Yeniçeri Ocağının kaldırılmasıdır (BİLGESAM Raporu, 2010: 5, 8; Alevi-Bektaşî Kültür Enstitüsü, 2013: 12). Bu tür ayrılmalar için son dönem ortaya çıkan Alevi farklılaşmasına neden olan unsurlardır denebilir. Sünni gruptan uzaklaştığı gibi Sünni grubun iktidarının yaklaşımlarını Sünniliğe bağlayan yaklaşım, Sünnilikle ilişkili her türlü anlayışın karşısına konumlanmış, inancın yerine siyasi ve kültürel özellikleri daha çok gündeme getirmeye başlamıştır. Oluşturulmuş olan bu Alevilik çeşidi, kimliğin daha çok öne çıktığı bir noktaya gelmiştir. Aleviliğin teolojisinden kopmasına ve bu noktaya gelmesine neden olan çeşitli nedenler vardır. Bunlar: Modernleşme, Kentleşme, Sol Hareket, Siyasal İslam'ın Yükselişi ve Kürt Ulusal Hareketi olarak sayılabilir.

2. Son Dönem Aleviliğe Etki Eden Unsurlar

Modernleşme

Kimlik merkezli Anadolu Aleviliği, modern dönem Aleviliğin ürettiği yeni bir Alevilik şekli olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu Alevilik türü için, kente özgü bir Alevilik çeşididir denebilir. Çünkü modernizmin üç sacayağını oluşturan sanayileşme, kentleşme ve ulus-devlet atbaşı giden değerlerdir. Modern bir ülke, şehir ve kültür; sanayileşmiş, kentleşmiş ve ulus olma yolundaki setleri aşarak nihai hedefe ulaşmıştır denebilir. Modern bir Alevilik, özellikle kentli bir Aleviliktir. Modern ve kentli olan Aleviliğin yeni karşılığı kimlik merkezli Aleviliktir. İnanç merkezli Alevilik, Aleviliğin oluşum ve Kızılbaşlık dönemini kapsarken, kimlik merkezli Aleviliğinin, 20. yüzyıl ortalarından itibaren devam eden süreci kapsadığı söylenebilir.

Alevilerin bir bölümü, inanç alanında ve diğer alanlarda yaşadıkları kimlik bunalımına karşın, kentleşme-modernleşme sürecinde beliren yalnızlaşma/yabancılaşma olgusunu ortadan kaldırmak için, *-manevî alanda ihtiyaç duyulan eksikliği gidermeye yönelik olarak-* geleneksel inanç motif ve değerleri sembolik de olsa yaşatmaya çalışmaktadırlar (Yüksel, 2005). Alevilerin bu maksatlı tanınma talepleri daha çok cem evi üzerinden gerçekleştiremeye çalışılmaktadır. Özellikle seksen sonrası Cemevi, Aleviliğin bir sembolü haline gelmiştir. Cemevlerinin gündeme gelmesini modernleşmenin getirdiği kentleşmenin bir sonucudur. Kırsalda cemin îfâ edilebilmesi için ayrı bir cemevine ihtiyaç yoktur. Herhangi bir evde ya da bir meydanda (Cem meydanı) yapılması mümkündür. Şehirlerde böyle bir imkânın olmaması, Cemevini gereksinim haline getirmiş ve cemevi gündeme gelmiştir. Ancak, son dönem yapılan cemevi vurgusun bir ihtiyaçtan daha çok Alevi varlığının sembolü olma niteliği kazandığı vurgulanmaktadır. Mesela Onat, Aleviliğin cemevi üzerinden yürütülmesinin bir kimlik sorunu olarak görüldüğünü ifade etmektedir (Onat, 2009a: 40; Onat, 2009b: 30). Cemevi vurgusunda asıl olan inanç esasları ve ibadetler değil, grup dayanışması ve aidiyeti güçlendirecek semboller ve simgelerin devamlılığıdır. Cemevi, içinde icra edilen ibadetten daha çok kentte Alevi var oluşunun ana sembolü haline gelmiştir. Bu gelişme karşımıza ilginç bir Alevi dindarlığı çıkarmaktadır. Yeni Alevi hareketinin bu yaklaşımını Yıldırım, “inançsız

dindarlık” olarak kavramsallaştırmıştır (Yıldırım, 2012: 145, 147). Kimlik merkezli yaklaşımda, cemevi meselesinde olduğu gibi kimlik vurgusunun öne çıkması adına dinsel referansların kullanılmasında herhangi bir sakınca görülmemektedir.

Üzüm’ün Gazi Mahallesi cemevi üzerinde yaptığı çalışmadaki analizlerinde, cemevinde görünen ya da görünmeyen iki çeşit örgütlenme olduğu, görünen Örgütlenmede, cemevinde dedenin katılımıyla cem yapılmakta, Aleviliğin töre ve adetleri yerine getirildiği vurgulanmaktadır. Bu Örgütlenmenin dışında ve üstünde olan görünmeyen örgütlenmenin ise, diğer örgütlenmeye her türlü dayatmayı yapabilen, tavanda tecrübeli, profesyonellerden oluşan ideolojik örgütlenme olduğu ifade edilmektedir. Bu örgütlenme, cem evini çeşitli sol ideolojilerin sığınağı, barınağı hatta merkezi yapmayı hedeflemektedir (Üzüm, 1997: 40). Üzüm’e göre “cem evi, giriş kapısında ‘la ilahe illallah’ yazan, her yemekten sonra sofraya duası okunan, özel mekânında cenaze namazı kılınan, taziyelerde Kur’an tilavet edilen; diğer tarafta tabutları orak-çekice sarıli militanların kaldırıldığı, çevrede TDKP, MLKP, DHKP/C ve TİCCO gibi örgütlerin barındığı yer durumundadır.” der (Üzüm, 1997: 40).

Alevi kimliğinin tanımlanmasındaki toplumsal boyut, genellikle ezilmişlik ve baskı altında yaşamak biçiminde dile getirilmektedir (Subaşı, 2010; Bulut, 2011: 49). İnanç ve uygulamalarından ötürü bazı Sünni yöneticiler elinde “toplulu acı çekme miti” ile yaşayan Aleviler, mevcut iddiaların da pekiştirilmesini bu yolla sağlamaktadır. Böylece ortak geçmiş ve “Osmanlı baskısı”na dayanan kolektif hatıranın oluşumu ve yeniden canlandırılması asıl gayedir (Subaşı, 2010: 201). Tarihi açıdan özellikle Yavuz Selim-Şah İsmail olaylarında yaşananlar neticesinde ötekileştirilen Alevilik acı ve korkuyla anılır olmuştur. Cumhuriyet döneminde özellikle 90’larda ortaya çıkan Gazi, Çorum ve Sivas Madımak olayları sonucunda da Alevilerin kendilerini tanımlaması tekrardan acı ve trajedi üzerinden oluşturulmaya başlamıştır.²

Bu maksatla, ortaya çıkan yeni Alevi hareketinin kendisini düşünsel ve inançsal bakımdan Sünni karşıtlığı üzerinden konumlandırmakta olduğu ve motivasyonunu “asimilasyon korkusu” üzerinden aldığı söylenebilir. Özellikle Alevi politik hareketin Sünni İslamcılığın yükselişine bir tepki olarak geliştiği açıktır (Şimşek, 2007: 127; Çakır, 2010: 87; Vorhoff, 2010: 49; Massicard, 2013:

²Cumhuriyet döneminde Aleviler tarafından kabul edilen Alevilere karşı yapılmış zulümler: “6 Mart 1921 - 20 Haziran 1921 Koçgiri Soykırımı, 4 Mayıs 1937/1938 Dersim Soykırımı, 1937 Alişer ve Zarife Ana (Dersim), 15/17 Kasım 1937 Pir Seyit Rıza (Elazığ... Buğday Pazarı Meydanı), 6 Ağustos 1938 Zine Gediği Katliamı (Dersim, Erzincan arası... 95 kişi kurşuna dizilir), 2 Haziran 1966 Ortaca (Muğla) Saldırısı, 1968 Hekimhan (Malatya) Saldırısı, 11 Haziran 1967 Maraş/Elbistan Saldırısı (Mahsuni Şerif Konseri Sonrasında), 1 Mart 1971 Hatay/Kırıkhan Saldırısı, 18 Nisan 1978 Malatya Katliamı, 4 Eylül 1978 Sivas Katliamı, 19/24 Aralık 1978 Maraş Katliamı, 3-4 Temmuz 1980 Çorum Katliamı, 12 Eylül 1980 Kenan Everen Askeri Faşizminin katliamı, 2 Temmuz 1993 Madımak/Sivas Katliamı, 12 Mart 1995 Gazi/İstanbul Katliamı, 14/15 Mart 1995 Ümraniye/İstanbul Katliamı” (Bülül, 2013).

76).³ Avrupa’da yaşanan alevi tanınma taleplerinin de Sünni grupların tanınmasıyla birlikte ortaya çıktığı bir gerçektir. 1998 yılında Berlin İslam Federasyonunun (Islamische Föderation Berlin) dini cemaat statüsü kazanması üzerine Anadolu Alevileri Kültür Merkezi (AAKM) bağlı olduğu AABF den farklı olarak Alevilerin de dini cemaat statüsünü kazanmaları gerektiği ileri sürmüştür. Daha sonra AABF, AAKM’nin bu teklifine aracılık eder ve mahkeme kararının sadece Sünnileri kapsadığını ve haksızlık olduğunu savunarak Berlin Senatosuna başvurur. Bunun üzerine IFB’nin (Islamische Föderation Berlin) 20 yıl beklediği karar AABF için 2000 yılında kabul edilir. Bu karar neticesinde aleviler Alman hükümeti tarafından resmen kabul edilmiş olur (Massicrad, 2013: 330).

Günümüzde Aleviliğe dair Sünni taraftan gelen her türlü fikir ve faaliyetin Aleviler tarafından tepkiyle karşılanmasının başlıca nedeni, geçmişte yaşanmış acı ve zulümler neticesinde oluşan güvensizlik olduğu tahmin edilmektedir. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmanın doğal bir sonucu olarak Alevilerin İnanç merkezli grupları cemevi yapılması, cemevine ibadet statüsü verilmesi, dedelerine maaş bağlanması yönünde talepte bulunmada herhangi bir sakınca görmezken, kimlik merkezli grupların “devletin Alevi’si olmayacağız” diyerek devlet eliyle gelebilecek her türlü yaklaşıma karşı çıktıkları söylenebilir.⁴ Çalıştayların nihai raporunda da Alevilerin yaklaşımları, “devlet anlamaya ve tanımaya çalıştıkça, Aleviler de bu çabayı kendileri açısından bir kontrol ve baskı aracı olarak görmekte ısrarlı olmuşlardır” şeklinde ifade edilmiştir (AÇNR, 2010: 90).

Tarihi köklerinden uzak inşa edilmek istenen Aleviliği Öz, üç şekilde ele almıştır. Birincisi, bizimde kimlik merkezli Alevilik diye ifade ettiğimiz, Alevilik-Bektaşiliğin İslam’la ilgisi olmadığını savunan “Aleviliğin İslam dışı olduğu” şeklindeki yaklaşımdır. İkincisi, özellikle Ehl-i Beyt Vakfı tarafından dillendirilen Aleviliğin aslının Şiilik olduğu yönündeki yaklaşımdır. Üçüncüsü ise, Alevilikle Sünnilik arasında ciddi farkların olmadığı her ikisinin de Hz. Ali’nin sevgisi etrafında şekillendiği şeklindeki yaklaşımdır (Öz, 1996).

Alevilerin kendi içlerinde bir homojenlik oluşturamadıkları yukarıdaki ifadelerden anlaşılmaktadır. Şii yanlısı Alevilik dışındakiler dedelik kurumu, cemevi ve semah noktasında bir ortak paydaya sahip olsalar da Alevilerin kendi içlerinde bir mozaik oluşturdukları söylenebilir. Aleviliğin senkretik özelliği çeşitliliğe ve çoğulculuğa ontolojik olarak hazır olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Kültürel ve siyasal açıdan da ortaya konulmaya çalışılan kimlik merkezli Alevilik, inancı öteleme bağlamında bir homojenlik içerse de hala tek sesli bir Aleviliğin oluşmadığı malumdur. Geleneksel dönemde Şamanizm, Budizm, Maniheizm, Yesevilik, Kalenderilik ve Hurfilik gibi birçok yapıdan etkilenmiş olan Alevilik, modern zamanlarda da laiklik, milliyetçilik, Sosyalizm ve ateizmden farklı şekillerde etkilenmiştir. Aleviliğin senkretik özelliğinden dolayı

³Aslında Alevilerin Sünni karşıtlığının yeni bir durum olduğunu söylemek güçtür. Çünkü Alevilerin Çaldıran Savaşıyla birlikte Osmanlı devletine karşı çıktıkları gibi onun temsil ettiği düşünülen kitabi/Sünni İslam’a da husumet duymaya başladıkları söylenebilir.

⁴Ankara’nın Mamak ilçesi Tuzluçayır semtinde yapılmak istenen Cami-Cemevi projesine bazı Alevi gruplarca tepki gösterilmiş ve olaylar çıkmıştır.

bundan sonraki zamanlarda da farklı din, kültür ve inançtan etkilenmeye açık olduğu söylenebilir.

Kentleşme

Yukarıda değinildiği gibi kimlik merkezli Alevilik kentli Aleviliktir, yani günümüz modern Aleviliğini yansıtmaktadır. Modern dönem Aleviliği modernist ya da seküler olarak bilinen Alevilik çeşididir (Şimşek, 2004; Soner ve Toktaş, 2011). Bu tür bir Alevilikte, inanç değerleri kendine fazla bir yer bulamaz. Onun asıl amacı bir kimlik inşasıdır. Kimlik merkezli Alevilikte aslolan bağımsız bir Alevi kimliği ve bu kimliğe mensup bir Alevi kitlesi oluşturmaktır. Bu süreç, siyasi ve sosyal içeriği ağır basan kimlik tartışmaları üzerinden ilerlemektedir. Kent hayatına adapte olmaya çalışan Alevilerin zorunlu olarak bir kimlik Aleviliğine yönelmelerinin kaçınılmaz olduğu ifade edilmiştir. Çünkü artık inanç merkezli Aleviliğin yaşanacağı ortam kalmamıştır (Yıldırım, 2012; Çamuroğlu, 2010: 105; Onat, 2009a: 42). İnanç merkezli Aleviliği ayakta tutan dede ocakları, musahiplik ve cem kent hayatında kendine tam manasıyla yer bulamamıştır. İnanç esaslarına ve ibadete olan vurgudan uzaklaşıp sembollere ve mekana -özellikle cemevi-yapılan vurgu Aleviliğin dinsel-sosyal kurgusunu sarsmıştır. İnanç merkezli Aleviliğin merkezinde bulunan dede-talip ilişkisi, kentte cemevine ya da vakıf ve derneğe üyelik şekline dönüşmüştür.

1950 sonrası kentleşmek zorunda kalan Alevilik, şifahi kültürün kaynağı toplumsaldan uzaklaşıncı yazılı metinlerin ortaya konulması gerekmiştir. Kent Aleviliğinin ilk zamanlarında ortaya konulan eserlerin, inanç merkezli bir Alevilik ortaya koydukları bilinmektedir.⁵ Bu dönem ortaya konan Alevi eserleri, kentte kırsalın Aleviliği yani inanç Aleviliğini yansıtmaları nedeniyle “kentteki köy Aleviliği”, başka bir deyişle “gecekondu Aleviliği” diye isimlendirilmiştir (Yıldırım, 2012: 156). Kentin ilk zamanlarında dinsel/inançsal özellikleri çokta kaybolmamış, belli bir süre kent hayatında kırsal Alevilik yaşanmaya çalışılmıştır.

Bu bağlamda geleneksel ve tarımsal cemaatlerden kentsel sanayi ve hizmet sektörlerindeki modern ve akılcı örgütlenmelere doğru akan göçmenler bir yandan eski ilişkileri ve kimlikleri sürdürme, öte yandan yeni ilişkileri ve kimlikleri kurma ve dönüştürme pratiklerini gerçekleştirmeye çalışmışlardır (Aktaş, 2004: 3).

Kentleşmeyle birlikte ortaya çıkan en önemli mesele cemevi meselesi olarak gözükmektedir. Kırsalda ibadetin icra edilmesi için özel bir mekâna ihtiyaç yokken kentleşme bunu zorunlu bir hale getirmiştir. Cemevleri şehirlerde bir ibadet etme mekânından daha çok alevi kimliğinin sembolünü üstlenmiş durumdadır. Özellikle devletin ve Sünni geleneğin bu bakış açısıyla bakıyor oldukları birçok yaklaşımdan çıkarılmaktadır. İbadet etme maksadının dışına çıkıldığı söylenen cemevlerinin “mabedin toplum nezdinde ki kutsallığından yararlanarak siyasi taraftar toplamak için masum bir mekân elde etmek ve hatta bir çeşit illegal

⁵İlk Alevi yazılı kaynak yazarları olan Sefer Aytekin, M. Tevfik Oytan, Ziya Şakir, Şinasi Koç'un eserlerine bakılabilir.

örgütler için merkez oluşturmak” amacıyla yapıldığı şeklindeki algı çoğunluktadır (Ateş, 2011: 362).

Dini ve hukuki statüsü tartışmalı olan cemevleri özellikle Diyanet, Sünniler ve Alevilerin arasının daha da açılmasına neden olmuştur. Özellikle belediye imar planlarında ibadet yerleri olarak ayrılan arazilerin cemevi yapımı için verilmemesi sorun teşkil etmektedir.

Sol Hareket

Daha sonraki yıllarda tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’yi de etkisini altına alan sol hareket, özellikle geleneğinden kopmuş kendine mecra arayan Aleviler tarafından rağbet görmüştür. Bu rağbet o kadarki Aleviliğin solculukla birlikte anılmasına kadar varmıştır. Hatta Alevi hareketi geleneğinin sol siyaset olduğu vurgulanmıştır (Şimşek, 2004: 128; Çakır, 2010: 89; Bulut, 2011: 45; Tuğrul, 2013: 724). Doğu bloğunun yıkılması ve solculuk meselesinin bitmesi üzerine, Aleviler üzerinde solculuğun bıraktığı en önemli mirasın inanç vurgusunun azalması olduğu söylenebilir. Yukarıda değinildiği gibi kentin ilk zamanlarında hala inanç merkezli vurgulanan Alevilik, sol hareketin etkisinden sonra din karşıtlığı üzerine konumlanmıştır denebilir. Kentleşmenin ilk zamanlarında inanç vurgusu ön plana çıkarken, 1960 sonrası inançtan yoksun, Alevi varlığının siyasi mecrada kabulünün öncelendiği bir kimlik merkezli Alevilik ortaya çıkmıştır. Alevi toplumsal kimliğinin daha çok siyasi bir mecrada kendini bulduğu yeni hareket, Alevilerin geçmişte yaşamış oldukları Maraş, Sivas, Dersim, Çorum, Gazi Mahallesi olaylarını gündemde tutmaya çalışmaktadır. Alevilere karşı yapılan açılım politikaları gibi olumlu şeylerin olduğu yakın zamanda “Gezi olayları” Alevilerin yeni trajedileri olmuş gibi durmaktadır.

Bütün bunların sonucunda Aleviliğin ifade edildiği kavramlar artık geleneğinden kopmuş durumdadır. Şuan için Alevilik adına kullanılan kavramların: “getto, gettolaşma, periferi, diaspora, mazlumluk ve muntekimlik” şeklinde ortaya çıktığı görülmektedir (Yalçinkaya, 2004: 77).

Siyasal İslam’ın Yükselişi

Alevi uyanışının bir nedeni olarak kabul edilen Sünni dindarlaşma cereyanının tam karşısına odaklanmış bir Alevi kimliğinden söz etmek mümkündür.⁶ Sünni bloktaki dindarlaşma Alevilerin çoğunluğunda huzursuzluğa neden olmuştur (Shankland, 2010: 22; Çamuroğlu, 2010: 105). Aleviler bunu bir tehdit algısı olarak almış ve karşı bir kenetlenme oluşturmuşlardır. Ancak, Sünni gelenekteki yaklaşımın tersine Alevilerdeki dönüşüm seküler karakterde ortaya çıkmıştır. Araştırmacılar bunun nedenlerinin Aleviliğin teolojisinde aranması gerektiğini vurgulamışlardır. Kitâbî kültürden uzak oluşturulmuş olması, kendine ait kaynakların güncellenmemesi gibi nedenlerle zaten sekülerliğe yakın olan

⁶Alevilerin ve Aleviliğin çatışma alanın Sünnilik olduğu vurgulansa da Çalıştayların da böyle bakıyor olmasına karşı çıkılmış, Alevilerin ve Aleviliğin asıl sorununun Sünnilerle değil devletle olduğu vurgulanmıştır. Bkz. Ecevitoglu ve Yalçinkaya, (2013: 84).

Aleviliğin, modern kimlik merkezli bir yaklaşımın etrafında kenetlenmesi normal karşılanmıştır.

Alevi hareketinin öncüleri, kendi gruplarını sürekli bir asimilasyon korkusuyla Sünni tehdit algısını canlı tutmaya çalışmaktadırlar. Enerjisini Sünni çoğunluğun en temel haklarını gasp ettiği argümanından alan Alevi hareketi, temel amacını “bu haksız düzenin sona erdirilmesi ve Alevilerin de eşit yurttaş olarak toplumdaki hak ettikleri yere” kavuşması olarak belirlemiştir (Yıldırım, 2012: 144). Alevi hareketinin genel amacını “dinsel, hukuksal, sosyokültürel ve siyasi düzlemlerde hem devlet hem de Sünni vatandaşlar tarafından meşru kabul edilen bir Alevi kimliğinin tanınmasının sağlanması” şeklinde açıklayabiliriz. Ancak, bu tanınma meselesi daha çok siyaset üzerinden bir kimlik meselesine dönüşmüş durumdadır.

12 Eylül öncesi farklı şekillerde (MNP, MSP)⁷ ortaya çıkan siyasal İslam’ın asıl güçlenişi 12 Eylül sonrasına denk gelmektedir. Bu dönem Türk-İslam sentezinin yoğunluk kazandığı dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. 12 Eylül sonrası iktidara gelen Turgut Özal başkanlığındaki Anavatan Partisi daha sonra Refah partisi ve sağ partilerin iktidar olması ya da iktidar ortağı olması Alevileri örgütlemiştir. Alevi örgütlenmesinde ki en kırılma noktası, 1993 yılında Sivas’ta RP’li bir belediyenin olduğu Madımak olaylarıdır. Hem Türkiye’de hem yurt dışında alevi örgütlenmelerinde yaşanan patlama bu olay sonrasında gerçekleşmiştir. İslamcı bir belediyenin sınırları içinde Alevilerin yakılması, Alevilerde bir karşı tepkinin oluşmasını geciktirmemiştir.

Kürt Ulusal Hareketi

Alevi uyanışına etki eden diğer bir politik etken ise Kürt sorunu olarak ifade edilmektedir. Alevilerin önemli bir bölümünün Kürt olmasının bunda etkili olduğu söylenebilir (Çamuroğlu, 2010: 106). PKK’nın Alevileri kazanmak için yaptığı birçok olayı da buna dâhil etmek gerekmektedir. Özellikle Sivas olaylarından sonra PKK’nın Erzincan Başbağlar köyünü basıp insanları katletmesi “Sivas katliamının intikamını aldık” sloganıyla bunu Dersim, Sivas, Erzincan, Malatya, Adıyaman ve Elazığ gibi Alevi nüfusun yoğun olduğu yerlerde propaganda aracı olarak kullanması neticesinde Kürt Alevilerin örgüte sempati duydukları ifade edilebilir.

Bu yaklaşım, Kürt Aleviler ve Türk Aleviler ayrımında farklı bir noktaya doğru gidildiğini göstermektedir. Birçok farklı ayrışmayla yüz yüze olan Aleviler bir de etnik temelli ayrışmayla karşı karşıyadırlar. Özellikle kendilerine örnek aldıkları, önder edindikleri kişilerden bu ayrım daha anlaşılır hale gelmektedir. Türk Aleviler kendilerine örnek olarak Hacı Bektaşî Veli’yi seçerken, Kürt Aleviler Pir Sultan Abdal’ı önder olarak kabul etmektedirler (Çamuroğlu, 2010: 111). Bununla birlikte Bektaşîler Türk unsurunu içerirken buna karşın Kızılbaşlıkta Zazaların geçmiş kültür ve inançlarının ağırlıkta olduğu belirtilir (Kaya, 2013: 101). Hacı Bektaşî Veli’nin bütün Aleviler için manevi bir öneme sahip olduğuna

⁷ Necmettin Erbakan’ın öncülük ettiği siyasal hareketlerdir.

yukarıda değinilmişti. Ancak, son dönemlerde Türk-Kürt etnik temelli ayrışma Aleviliğe de sıçramıştır. Genellikle Kızılbaş Alevi olan Kürtler, Pir Sultan Abdal çevresinde toplanmaya başlamışlardır.⁸ Hacı Bektaşî Veli ve Bektaşiliğin Yeni Çerilerle olan ilişkileri düşünüldüğünde bu daha anlaşılır olmaktadır. Bununla birlikte son dönem özellikle Tunceli (Dersim) merkezli Alevilikte “Biz ne Kürdüz ne Türküz biz aleviyiz (Alevi ulusuyuz)” şeklinde bir yaklaşımın yaygınlaşmaya başladığı görülmektedir.

Bunlara rağmen Aleviliğin din eksenli inanç şekli olması nedeniyle Aleviliğin kendi teolojisiyle tekrardan buluşacağı tahmin edilmektedir. İleriki zamanlarda başka bir alternatifin olmayacağı gözüküyor. Ancak, şuan ki durumda, özellikle kimlik merkezli olanlar yeniden örgütlenmeyi, farklı siyasi kesimleri kontrol altına almayı, “öteki”ne yani Sünni olanlara ve devlete karşı durmayı, bölgesel ve etnik grupların birlik ve beraberliğini sağlamayı daha öncelikli olarak görmektedirler. Bir Alevi teolojisinin oluşması gerektiği vurgulandıktan sonra yeni hareketin Alevi politik hareketi, felsefeden ve teolojiden öncelediği vurgulanmaktadır (Vorhoff, 2010. 54).

Yeni Alevi hareketinde Alevi olmak için dedeye tabi olmak, musahip tutmak ya da görgü cemine katılmak gerekli değildir. Bir derneğe-vakfa ya da cemevine üyelik onun Alevi olması için yeterlidir. Tabii öncelikli olarak bir Alevi anne-babadan doğmuş olmak gerekir. Alevi olmanın ölçütleri değişikliğe uğramıştır. Yeni hareketin savunduğu siyasi tutumları benimsemek, Sünni geleneğin yasak kıldıklarını yapmak (alkol almak, namaz kılmamak gibi) Alevi kimliğinin yeni ölçütleri halini almış durumdadır. Yeni hareket içerisinde olanlar için, bir insan inanç Aleviliğinin olmazsa olmazı olan ritüelleri yapmasa da Alevi olabilirken, onlar için namaz kılan bir insanın Alevi olması tartışmalıdır (Yıldırım, 2012: 147).

Kentleşmenin getirdiği kimlik merkezli Anadolu Aleviliği fikirlerinin, geniş Alevi tabanı tarafından aynen paylaşıldığı söylenemese de, şuan için Türkiye’de Aleviliğe dair söylenecek sözü olan ve Alevi denince öncelenen grubun bunlar olduğunu ifade etmek gerekir. 2009 yılında başlayıp yedi kez toplanılan Alevi çalıştaylarının nihai bir sonuca varamama nedeni olarak, hükümetin muhatap almak istediği inanç Aleviliği yerine kimlik Aleviliği taleplerinin öne çıkması gösterilebilir. Müdahalede geç kalınmış, kronikleşmiş bir hastalığa dönüşmüş olan Alevilik meselesinin birden hallolunması çok düşük bir olasılıktır. Meselenin daha uzun bir zamana yayılması ve gerçekten çözüm odaklı yaklaşılması, meselenin halledilmesi noktasında büyük önem taşımaktadır.

Bu merkezli Aleviliğin eksenini siyasi ve kültürel kimlik arayışının oluşturduğu görülmektedir. Daha doğrusu kentte inşa edilmek istenen Alevilik yaşam tarzı ve siyasi duruş gibi konular üzerine yoğunlaşmaktadır. Kimlik merkezli Alevilikte inanca dair konular merkezi bir öneme sahip değildir. “Onun esas heyecan duyduğu konular Madımak katliamının anılması, Alevi köylerine cami yaptırılması, Diyanet İşleri Başkanlığı ve din derslerinin kaldırılması, cem

⁸ Anadolu Aleviliğinin Türklük-Kürtlük ayrışması hakkında bkz. Kaya, (2013: 97-108).

evlerinin statüsü gibi konulardır” (Yıldırım, 2012: 143,151). İnanç Aleviliğinin ortak bir Alevi belleği çerçevesinde dillendirilen Kerbela⁹ kültü, Hz. Ali cenkleri ve muhtelif evliya menkıbelerinin kimlik Aleviliğinde çok yeri yoktur. Onlar daha çok Kemalist geçmiş ve yakın tarihin mağduriyetlerini ön plana çıkarırlar (Yıldırım, 2012). Bunların neticesinde “mazlumiyet söylemi” üzerinden inşa edilmeye çalışılan bir Alevilik ortaya çıkmaktadır (Yalçınkaya, 2004: 77). Aleviler arasında bu noktalarda bile tam bir konsensüs sağlandığı söylenemez. İnanç-kimlik, geleneksel-modern, kır-kent Aleviliği ayırımına gidildiği gibi bu başlıkların altında da tam bir homojenlikten bahsetmek zorlaşmış durumdadır. Bu durumun nedeni olarak kendi içine kapanıp Sünni gruplarla görüşmeyen Alevilerin kendilerinden olanlarla da görüşmemiş olması gösterilebilir. Yani farklı yaşam pratiklerinin farklı Alevilikler ortaya çıkarması olarak yorumlanabilir.

İnanç merkezli Aleviliğin inanç kaynaklarının Aleviliğe dair bir özgünlük kazandırdığı gibi Sünnilikle de ortak noktalara vurgu yaptığı bir gerçektir. Bu da kendi kimliğini Sünni karşıtlığı üzerine konumlandıran kimlik merkezli Aleviliğin işine gelmeyen türden şeylerdir. O nedenle inanç kaynaklarına vurgu yapmak bu grupların işine gelmez. Kimlik merkezli yaklaşımın tamamen inanç ve ritüellere karşı çıktığını söylemek de doğru değildir. Ancak, onların inancın kimliğin belirlenmesinde ana unsur olmasına karşı çıktıkları muhakkaktır. Cemevi meselesinde olduğu gibi, eğer bir dini sembol ve simge Alevi varlığını gösterir nitelikteyse onun savunuculuğunu yapmanın hiçbir sakıncası yoktur.

3. Kimlik Merkezli Alevilikte Örgütlenme

Yeni olan bu Alevilik hareketi örgütlü bir yapılanmaya sahiptir. Son dönem Alevi örgütlenmelerinin özü itibariyle siyasi örgütlenmeler olduğu bilinmektedir (Onat, 2009a: 42). Modernleşmenin getirdiği şehirleşme sonucunda Aleviler de yaşanan sorunları aşma adına örgütlenmekte ve bu örgütlenmeler sayesinde kendi içlerindeki krizleri aşmaya çalışmaktadırlar. Kentlerde kurulan cemevleri, dernek ve vakıflar örgütlenmenin görünen yüzleridir. Dede-talip ilişkisinin yeniden kurulması, dede ve zakirlerin eğitime çalışılması, Alevi çocukların eğitimi gibi birçok konu bu kuruluşlar aracılığıyla yapılmaya çalışılmaktadır.

Aleviliğin bir kimlik hareketi olarak ortaya çıkması cumhuriyet tarihinde 1960 sonrasına denk gelmektedir. 1960 darbesi, yer altında kalmış birçok konunun tartışılmasına zemin hazırlamış ve Alevilik meselesi kamusal alanda ilk kez tartışma konusu olmuştur. 1963'te Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından bazı alevi ileri gelenlerinden Diyanette bir “Mezhepler Bürosu” kurmaları istenmiş, buna karşılık Sünni bloktan çok sert tepkiler alınmış ve Alevilerin ayrı bir mezhep olmadığı dillendirilmiştir. Bu olayın sonucunda bir grup alevi öğrenci bir bildiri yayınlamış ve ilk kez alevi kavramı açıkça burada kullanılmıştır (Massicard, 2013: 55). Kentlerdeki ilk alevi derneklerinin de bu bağlamda kurulduğu bilinir. Hacıbektaş Turizm ve Tanıtma Derneği 1963 de Ankara'da halka açık ilk cem

⁹Geleneksel Aleviliğin de kerbela anlayışı Şiiilerinkinden farklılık arz eder. Şiiiler için kerbela yaşanmış bitmişken Aleviler onlara dair yapılan her zulmü kerbelaya bağlamaktadırlar.

ayinini düzenlemiştir. Bu olaydan sonra bu festival her yıl düzenlenecek bir hale getirilmiştir (Massicard, 2013: 55). Siyasallaştığı ifade edilen Aleviliğin siyasi mecrada örgütlendiği yerler çok partili dönemde DP iken 60 sonrası kendi partilerine yönelmişlerdir. Örgütlenme ve siyasallaşma adına Alevilerin ortaya koydukları en belirgin yaklaşım 1966 kurulan Türkiye Birlik Partisi (TBP) dir. Kendi içinde bile bir birlik sağlayamayan parti 1977 ki seçimlerde hiçbir milletvekili çıkaramamıştır ve partinin tabanı CHP ye kaymıştır.¹⁰ Birçok konuda birlik olamayan aleviler burada da aynı şekilde hareket etmişlerdir. Siyasal açıdan birleşmeyen ve devlet tarafından çokta mazur görülmeyen çıkışlar yerine kültürel bazda hareket eden ve talepte bulunulan şeyler daha hoşgörüyü karşılanmaktadır. Kültürel açıdan ortaya konan şeylerin kimlik oluşturma adına daha öncelikli olduğu söylenebilir.

1970 sonrası örgütlenmeler sağda olduğu kadar sol cenahta da bir hayli fazladır ve Aleviler kendilerini -marjinalleşmenin getirdiği bir netice olabilir- sol kanadın içinde bulmuştur. Bu marjinalleşme muhtemelen Alevilerin örgütlenmelerinde de etkili olmuştur (Türkdoğan, 2006: 42). Bu iki taraflı örgütlenme bir kutuplaşmaya sağ-sol ayrımına daha sonra da Alevi-Sünni çatışmasına dönüşmüş, 80 darbesinin nedeni olarak sayılmıştır.

Kimlik merkezli alevi örgütlenmesine neden olan birçok etmen sayılabilir. Siyasal, toplumsal ve ekonomik açıdan kenara itilmişlik, diğer yandan da kimliğe dayalı bir kitle seferberliğinin olduğu aşıkardır (Massicard, 2013: 88). Batıya olan göçün alevi örgütlenmesinde öncülük ettiği söylenebilir. Türkiye’deki Alevici hareketin de bir ölçüde Almanya’ya göçün etkisiyle daha doğrusu Almanya’ya göç etmiş Aleviler aracılığıyla geliştiği söylenebilir. 1989 yılında Almanya’da düzenlenen alevi kültür haftasına dışarıdan gelen katılımcılar da dâhil binlerce kişi katıldı. Bu olayın pek çok kişiyi Alevici hareketin içine çektiğine inanılır (Massicard, 2013: 76-77). Bu olayda sonra birlikte hareket etme ve örgütlü olma yolunda hem yurt dışında hem yurt içinde bir bilinç oluşmuştur.

Kimlik merkezli Alevi hareketi, Aleviliği bir “öğreti”, “felsefi sistem” veya “yaşam biçimi” olarak tanımlayan, genel olarak eğitilmiş, kentli ve gelir düzeyi ortanın üzerinde olan insanlar tarafından temsil edilmektedir. Alevi vakıf ve derneklerini bir kategorileştirmeye gidildiği taktirde yurt dışında faaliyet gösteren Alevi dernekleri; Avrupa Aleviler Birliği Konfederasyonu, Hacı Bektaş Veli Kültür ve Tanıtma Dernekleri, Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı, Pir Sultan Abdal Kültür Dernekleri, Şah Kulu ve Karacaahmet dergâhı daha çok kimlik merkezli bir Aleviliği savunmaktadırlar denebilir. Bunun dışında kalan Aleviliği İslam’dan ayrı görmeyen Cem Vakfı ve Şiiliğe yakın olan Ehli Beyt Vakfının inanç merkezli bir eğilim sergilemekte olduğu söylenebilir.

Bilici, yaşamakta olan Aleviliği dört ana başlık altında toplanabileceğini ifade eder. Birincisi, “materyalist” Alevilik ki bu bizimde ifade ettiğimiz inanç merkezli Aleviliğin dışında oluşturulmak istenen, Öz’ünde “Aleviliğin İslam dışı

¹⁰1980 darbesinden sonra Hacıbektaş Turizm ve Tanıtma derneği kapatılmış, TBP feshedilmiştir.

olduğu” olarak ifade ettiği gruptur. Bu grup Marksist geleneği içinde barındıran, Kürt sorununu kucaklayan, tarihte daha çok başkaldırmış kimliğiyle öne çıkmış olan Pir Sultan Abdal’ı önder olarak edinmiş, Aleviliği bir “özgürlük teolojisi” olarak almış olanlardır. Bu gruplar Türkiye’de Pir Sultan Abdal Dernekleri, *Pir Sultan Abdal* ve *Kervan*¹¹ Dergileri, Almanya’da Kürdistan Aleviler Birliği ve onun yayın organı *Zülfikar* dergisi tarafından temsil edilmektedirler. Bu gruplar için Kur’an çok fazla bir şey ifade etmez. Onlara göre, kuran Ömer, Osman ve özellikle Muaviye tarafından organize edilmiş bir metindir. İkincisi, İslam tasavvufu içerisinde heterodoks olarak kendini ifade eden gruptur. Bu grup daha çok Hacı Bektaşî Veli dernekleri ve dergâhları, Semah Vakfı ve *Nefes* dergisi etrafından toplanan kişilerden oluşmaktadır. Üçüncüsü, gelenekçi ve teolojik bakımdan kendini İslam’ın içinde sayan hatta kendini gerçek İslam olarak kabul eden gruptur. Bu grup daha çok Türk Alevi cemaatlerin sempati duyduğu ve Cem Vakfı ve *Cem* dergisi etrafında örgütlenmişlerdir. Bu gruplar devletle diyalogu reddetmemekte, diyanetten Alevilerinde pay almasını talep etmektedir (Vorhoff, 2010: 55). Dördüncüsü ise, İran tarafından finanse edildiği, önderlerinin ya da hocalarının İran’da yetiştirilip Türkiye’ye gönderildiği iddia edilen, Çorum’da Ehli Beyt cami ve İstanbul’da Zeynebiye cami etrafında şekillenen “Şii renkli” bir Alevilik şeklidir. *Ondört Masum* ve *Aşure* dergileri bu grupların yayın organlarıdır (Bilici, 2010: 74-78).¹² Çorum merkezli olan *Ondört Masum* ve *Aşure* dergisi aynı anda çıkmamaktadır. Daha önce adı *Aşure* olan derginin ismi sonra *Ondört Masum* şeklinde değişmiştir. Alevi örgütleri birçok yayın organına sahip olmakla birlikte, ellerinde ne ulusal yazılı bir basın organı ne de bütün Alevileri temsil eden bir televizyon kanalları vardır.

Şii renkli Aleviliğin fikirleri, Kızılbaş Aleviliği ve Bektaşî Aleviliği ayrımı üzerine temellenmiştir ve Bektaşî Aleviliğinin Osmanlı devleti tarafından kullanıldığını iddia etmektedir. Bektaşîliğin on iki imam yolunun yayılmasının önlenmesi, Anadolu’nun denetim altında tutulması gibi nedenlerle kurulduğu ve geliştirildiği ifade edilmektedir. Onlara göre, Alevilik ve Bektaşîlik birbirine zıt iki akımdır. Özellikle inanç merkezli Alevilik için merkezi öneme sahip dedelik kurumu için bu gruplar Alevileri yüzyıllardır fikrî ve ekonomik yönden sömürenler olarak görmektedirler. Cem ayinleri onlar için bir ibadet değil, eğlencedir ve İslam’la hiçbir alakası yoktur (Bilici, 2010: 79).

Tekke ve zaviyelerin 1925’te kapatılması, Alevilerin geleneksel şekilde oluşturmuş oldukları örgüt yapılarını dağıtmıştır. Kentleşmeyle birlikte geleneksel ocak ve dedelik kurumlarının önemini kaybetmesi ve birde tekke ve zaviyelerin kapatılması Alevileri farklı örgütlenme yoluna götürmüştür (Onat, 2009a: 42; Beşe, 2013: 20). Homojen olmayan Anadolu Alevilikleri homojen olmayan farklı vakıf ve dernekler tarafından temsil edilmek durumunda kalmıştır. Cem Vakfı, Ehli Beyt Vakfı, Pir sultan Abdal Derneği, Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı, Hacı

¹¹ Sol bir fraksiyon gösteren bu derginin 1992 öncesindeki adı *Kavgam*’dır.

¹²Bütün bunların dışında alevi kimliğinin siyasi bir alana kayması 1966 yılında Alevilerin kurmuş olduğu başkanlığını Mustafa Tinisi’nin yaptığı Türkiye Birlik Partisi 1980 sonrası kapanmıştır.

Bektaş Veli Kültür ve Tanıtma Dernekleri, Alevi Bektaşî Federasyonu gibi vakıf ve dernekler bunların başlıcalarıdır.

Alevilerin sorunlarını, teolojik, dinsel, kültürel bir çerçevede konuşmaktan çok siyasi bir hak arayışı içinde olmaları, Alevi çalıştayları koordinatörü Subaşı tarafından Aleviliğin kendi mecrasından kaydığı şeklinde ifade edilmekte ve eleştirilmektedir. Subaşı, bir Alevi kimliğinin oluşmasında asıl görevin Alevilere düştüğünü ancak onların da kendi içlerinde birlikte hareket edemediklerini vurgulamıştır. Kendileri tanımlayamadıkları gibi, Alevilerin ne olduğuna dair dışarıdan gelen her türlü sese de kendilerini hizaya getirme ya da dönüştürme gayreti olarak bakılmakta olduğu ifade edilmektedir. Subaşı, burada Aleviler arasında bir ayrıma gider: örgütlü Alevilik ve diğerleri (Subaşı, 2009: 131). Subaşı tarafından yapılan bu ayrım bizim yukarıda ifade ettiğimiz dernek ve vakıflar tarafından temsil edilen “Kimlik merkezli Alevilik” ve “dede” ve “baba”lar tarafından temsil edilen “İnanç merkezli Alevilik” ayrımıyla paralellik arz etmektedir.

Örgütlü Aleviliğin Talepleri

Kendilerini hâkim unsurdan saymayan ve daha çok Alevi kimliğini Sünni karşıtlığı ve “acı” üzerinden kurgulamaya çalışan Anadolu Alevilerinin birçok alanda talepleri mevcuttur. Bu taleplerin nasıl karşılanacağına dair kesin bir yanıt verilmiş değildir. Kesin bir ifadeyle ifade edilemeyen Aleviliğin hak ve taleplerinin de hangi mecrada ele alınacağı muğlaktır. Alevilerin taleplerini “din”, “kimlik”, “çoğulculuk”, “insan hakları” gibi daha birçok başlık altında ele alanlar vardır. Alevilerin ayrı bir kültür ve kimlik olarak kabul edilip taleplere grup kimliği merkezli mi bakılması gerektiği yoksa anayasal yurttaşlık temelli bireyi önceleyen kimlik merkezli mi bakılması gerektiği tartışmaları sürmektedir. Alevilerin anayasal açıdan tanınma talepleri, güven-diyalog, din, kültür ve eğitim açısından beklentilerinin kültürel çeşitlilik bağlamında tartışılması AB kriterleri tarafından ve bazı Alevi gruplar tarafından istenilen bir durum haline gelmiş durumdadır.

Talepler noktasında ayrışmalar savunmada kalan talepler, rekabete yönelik talepler ve hücumla geçen talepler şeklinde ele alınabilir. Savunmada kalan talepler arasında, Sivas ve Gazi olaylarının sorumlularının cezalandırılması, Alevilere iftira atılmasının bir suç sayılıp yaptırım getirilmesi ve alevi köylerine cami yaptırılmaması gibi konular vardır. Rekabete yönelik taleplerde, istenilen Sünnilerle eşit düzeyde vatandaşlıktır. Alevi ritüellerini serbestçe icra edilmesi, medyada Aleviliğe de yer verilmesi ve genel anlamda devlet tarafsızlığı. Hücumla geçen talepler ise, Aleviliğin anayasal bazda tanınmasıdır (Massicard, 2013: 97). Aralarında farklılık olsa da Diyanet İşleri Başkanlığının lağvedilmesi, Alevilerin de orada temsil edilmesi ve dinin devletten bağımsız olması gerektiği yönünde çok çeşitli yaklaşımlar vardır. Cem Vakfı Aleviliğin temsilini isterken, Pir Sultan Vakfı DİB’in lağvedilmesini talep etmektedir. Bu bağlamda alevi istek ve taleplerinin ayrı bir inanç noktasından daha çok demokratik çerçeve de insan hakları olduğu anlaşılmaktadır. Eşit yurttaşlık ve anayasal bazda tanınma istekleri kimlik merkezli bir Aleviliğin en çok talep ettikleri şeyler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sonuç

Kendi teolojik temellerinden ve geleneğinden kopmuş bir Alevilik, yeni bir kimlik hareketi olarak karşımıza çıkmaktadır. Malum olunduğu üzere Alevilik yeni ortaya çıkmış bir şey değildir. Anadolu Aleviliği için konuştuğumuzda Türklerin Orta Asya'dan Anadolu'ya göçleriyle birlikte başlayan bir süreçten bahsedilebilir. Ancak Cumhuriyetle birlikte farklı bir mecraya giren Alevilik, kitabi bir kültüre sahip olmaması nedeniyle birçok kültür ve yapıdan etkilenme durumunda kalmıştır. Bunların belli başlı olanları modernleşme, kentleşme, sol hareket, siyasal İslam'ın yükselişi ve Kürt ulusal hareketi olarak ifade edilebilir. Tüm bunların etkisinde kalan Alevilik özellikle 90 sonrası yaşamış olduğu canlanmayı geleneğinden, inanç ve ritüellerinden kopuk bir şekilde yapmıştır. Bu da karşımıza inanç endeksli bir Alevilik yerine kimlik merkezli bir Aleviliğin çıktığını göstermektedir. Her ne kadar cemevi üzerinden yürüten bir Alevilik tartışması varsa da ve bu sanki dini temelli bir Alevilik isteği gibi algılsa da cemevlerinin alevi varlığının ve kabulünün simge ve sembolü gibi düşünülmesi ve böyle algılanması, siyasal ve kültürel taleplerin önceliğini göstermesi açısından önemlidir.

Kimlik merkezli Alevilikte öne çıkan en belirgin gruplar örgütlerdir. Dernekler, vakıflar ve aş evleri bunların en önemlileridir. Kendi içerisinde bir homojenlik oluşturmayan Alevilik örgütsel bazda da aynı sorunla karşı karşıya kalmış bulunmaktadır. Her örgüt için ayrı bir egemen yorum demeti tanımlanabilse de, her birine berrak, kesin bir görüş atfetmek zordur. Alevileri bir araya getiren bir üst şemsiye şuan için yoktur. Bunun yanı sıra siyasal bir partilerinin olduğu da söylenemez. Cumhuriyet tarihinde birçok kez denenmiş olan bu durum herhangi bir nihai sona ulaşmış değildir.

Farklı farklı örgütlerin olması, taleplerin de farklı olmasını beraberinde getirmektedir. Ancak, birleştikleri bazı noktaların olduğunu ifade etmek gerekir. Özellikle cem evlerinin yasal statüye kavuşması ve zorunlu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin kaldırılması bunlar arasında sayılabilir. Her alevi ve alevici örgütün talepleri bir birinden farklılık arz etmektedir. Bu durum, onların ifadeleriyle, onların elini zayıflatırken, Alevilere hak vermek istemeyen devletin elini güçlendirmektedir.

Alevi örgütlerin çokluğu ve yönelimlerinin çeşitliliği, birlikte hareket etmeye ve onların taleplerinin inandırıcılığına zarar vermektedir.¹³ “Alevi cemaati” adına konuşmaya kim yetkilidir? Devletin ya da diğer kurumların kimi muhatap alacağı sorunlu bir alandır ve bu Aleviliğin önündeki en büyük sorun olarak durmaktadır.

KAYNAKÇA

¹³ Devlet tarafından yapılan çalışmaların nihai raporunda ifade edildiği gibi.

- AÇNR (2010), Alevi Çalıştayları Nihai Rapor, T.C. Devlet Bakanlığı, Ankara. <http://www.necdetsubasi.com/e-book/index.html>. Erişim Tarihi: 08.09.2011.
- Alevi-Bektaşî Kültürü Enstitüsü Bilim Kurulu (2013), “Alevi-Bektaşîlerin Sorunları ve Çözümlerine İlişkin Rapor”, Alevi-Bektaşî Kültürü Enstitüsü.
- Aktaş, Ali (2004), “Kentleşen Alevilik ve Sorunları”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Veli Araştırma Dergisi*, s. 29, ss. 1-7.
- Ateş, Kazım (2011), *Yurttaşlığın Kıyısında Aleviler-“Öz Türkler ve Heretik Ötekiler”*-, Phoenix Yayınları, Ankara.
- Beşe, Ahmet (2013), Alevi Toplumsal Kimliği Tartışmaları Üzerine Yaklaşımlar”, *Alevilik-Bektaşîlik Araştırmaları Dergisi*, Sayı:8, ss. 17-34.
- Bilici, Faruk (2010), “Alevi-Bektaşî İlahiyatının Günümüz Türkiye’sindeki İşlevi”, *Alevi Kimliği* içinde, Editörler: T. Olsson, E. Özdalga, C. Raudvere, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Bulut, Faik (2011), *Ali’siz Alevilik*, Berfin Yayınları, İstanbul.
- Bülbül, Kemal (2013) “Alevilere Ypailan Katlimalr ve Saldırıları”, *Özgür Gündem Gazetesi*, 22.05.2013.
- Çakır, Ruşen (2010), “Politik ‘Alevilik’ İle Politik ‘Sünnilik’: Benzerlikler ve Zıtlıklar”, *Alevilik* içinde, Çev., Bilge Kurt Torun, Hayati Torun, Editörler: T. Olsson, E. Özdalga, C. Raudvere, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Çamuroğlu, Reha (2010), “Türkiye’de Alevi Uyanışı”, *Alevilik* içinde, Çev., Bilge Kurt Torun, Hayati Torun, Editörler: T. Olsson, E. Özdalga, C. Raudvere, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Günay, Bekir ve Gökhan Türk (2010), “Alevi Açılımı: Türkiye’de Demokrasinin Derinleşmesi”, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi, Rapor no: 22, İstanbul.
- Massicard, Elise (2013), Türkiye’den Avrupa’ya Alevi Hareketini Siyasallaşması, Çev. Ali Berktaş, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Onat, Hasan (2009a), “Açılım Arayışlarının Gölgesinde Alevilik-Bektaşîlik ve Kimlik Tartışmaları”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, Ocak-Nisan, Cilt: 12, S. 33, ss. 37-46.
- Onat, Hasan (2009b), “Kimlik-Teoloji İlişkisi Bağlamında Alevilik-Bektaşîlikle İlgili Kimlik Tartışmaları Üzerine”, *Alevilik-Bektaşîlik Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 1, ss. 18-31.
- Öz, Baki (1996), *Alevilik Nedir?*, Der Yayınları, İstanbul.
- Shankland, David (2010), “Antropoloji ve Etnisite: Yeni Alevi Hareketinde Etnografyanın Yeri”, *Alevi Kimliği* içinde, Çev., Bilge Kurt Torun, Hayati Torun, Editörler: T. Olsson, E. Özdalga, C. Raudvere, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Soner, Bayram Ali ve Toktaş Şule (2011), “Alevis and Alevism in the Changing Context of Turkish Politics: The Justice and Development Party’s Alevi Opening”, *Turkish Studies*, Vol. 12, No. 3, p. 419-434.
- Subaşı, Necdet (2009), “Söyleşi”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, Cilt. 12, s. 33, ss. 141-160.
- Subaşı, Necdet (2010), *Alevi Modernleşmesi-Sırrı Faş Eylemek*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Şimşek, Sefa (2002), “Günümüzün Kimlik Sorunu ve Bu Sorunun Yaşandığı Temel Çatışma Eksenleri”, *U.Ü.F.E.F. Sosyal Bilimler Dergisi*, s. 3, ss. 29-39.

- Şimşek, Sefa (2004), “New Social Movements in Turkey Since 1980”, *Turkish Studies*, Vol. 5, No. 2, p. 111-139.
- Türkdoğan, Orhan (2006), *Alevi Bektaşî Kimliği*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Üzüm, İlyas (1997), *Günümüz Aleviliği*, İSAM Yayınları, İstanbul.
- Vorhoff, Karin (2010), “Türkiye’de Alevilik ve Bektaşilikle İlgili Akademik ve Gazetecilik Nitelikli Yayınlar”, *Alevi Kimliği* içinde, Çev., Bilge Kurt Torun, Hayati Torun, Editörler: T. Olsson, E. Özdalga, C. Raudvere, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Yalçinkaya, Ayhan (2004), “Mazlum ve Müntekim: Bir Hayalin İnşası”, *Alevilik* içinde, Haz. İsmail Engin, Havva Engin, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Yıldırım, Rıza (2012), “Geleneksel Alevilikten Modern Aleviliğe: Tarihsel Bir Dönüşümün Ana Eksenleri”, *Türk Kültür ve Hacı Bektaşî Veli Dergisi*, s. 62, ss. 135-162.
- Yüksel, Müfit (2005), “Alevilik Konusunda İlmi ve Stratejik Araştırmalara İhtiyaç Var”, *Türk Yurdu Dergisi*, Şubat, Cilt: 25, Sayı, 210.

düşbed